EUROCENTRISM IN COMPARATIVE LITERATURE: CRITICISMS FROM THE PERIPHERY

Codruța Sîntionean[1]
Lecturer, PhD., Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca

Abstract: This study investigates the critical arguments formulated by Western and Eastern literary theorists in their discussion of the eurocentrism inherent in comparative literature. It also analyzes the alternative models they propose in order to create wider frames of understanding of the literary phenomenon. Among humanist studies, comparative literature has been at the forefront of disciplines promoting the inclusion of non-Western literatures and cultures in its concept of "world literature." The principle of nondiscriminatory totality has been one of the main propositions of comparative literature in the twentieth century. This has been a reaction to the eurocentrism characteristic of the concept of "world literature" (Weltliteratur) as it was originally conceived during the nineteenth century. Critiques coming from the so-called margins – particularly the Asian continent – have taken diverse forms, such as Edward Said's orientalism, cultural sinocentrism and Japanese nationalism. This article discusses the positions formulated by comparatists who situate themselves along these models of criticism to comparative literature (and literary theory)'s eurocentrism. Ultimately, some of the solutions proposed to solve this crisis in comparative literature, in the attempt to incorporate in the literary canon a wider array of alterities, have simply replaced the Western canon with an Eastern one, without dealing with the tensions between the center and the margins.

Keywords: comparative literature, literary theory, literary canon, eurocentrism, sinocentrism

Viziunea europocentrică a „literaturii universale"

Europocentrismul inerent conceptului de „literatură universală" (*Weltliteratur*), așa cum a fost formulat de Goethe în 1827, a rămas aproape necontestat până în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Opus *literaturii naţionale*, conceptul viza inițial suma tuturor literaturilor cunoscute, reprezentate, în fond, de literaturile europene şi de tradiţia literară greco-romană.[2] Viziunea europocentrică intrinsecă noțiunii de *Weltliteratur* se perpetuează şi în primele studii de referinţă despre teoria şi metoda literaturii comparate. Un prim exemplu îl constituie textul de căpătâi al

[1]This work was supported by the Seed Program for Korean Studies through the Ministry of Education of the Republic of Korea and the Korean Studies Promotion Service of the Academy of Korean Studies (AKS-2018-INC-2230003).
O parte din cercetarea pentru acest capitol am realizat-o sub îndrumarea profesorului Vasile Voia, în perioada 2004-2005, când mă aflam în primul an de doctorat sub coordonarea sa. Țin să îi mulțumesc pentru deschiderea extraordinară pe care a arătat-o față de ideea unei teze de doctorat (Codruța Cuc, *Imaginarul cultural al oglinzii în Extremul Orient*, 2008) în domeniul studiilor culturale est-asiatice.

[2] Recunoscând fascinația lui Goethe pentru literatura orientală, John Pizer argumentează că, deși în unele din articulările conceptului de *Weltliteratur*, Goethe are în vedere o perspectivă cu adevărat globală asupra literaturii, scriitorul german vede literatura universală preponderent ca pe un dialog al literaturilor europene (Pizer 2012, 5). Pentru o sinteză a evoluției noțiunii de *Weltliteratur* în context românesc și european, a se vedea studiul recent al comparatistului clujean Vasile Voia (2016, 9-58).

școlii americane de literatură comparată, *Teoria literaturii*, scris de René Wellek şi Austin Warren în anii 1944-1946 şi publicat în 1949 (Wellek 1965, 327). Autorii propun un concept integrator din punct de vedere spaţial şi temporal și pledează pentru studiul literaturii în totalitatea ei, al „literaturii", nemaifiind necesare adăugiri precum „literatură comparată" sau „literatură generală" (Wellek and Warren 1956, 49). *Teoria literaturii* depășește astfel pozitivismul școlii franceze din aceeași perioadă, ilustrat perfect de prefața lui Jean-Marie Carré la manualul de literatură comparată al lui Marius-François Guyard, din 1951. Carré (2009 [1951], 159) condamnă în mod explicit toate comparaţiile ce nu pot fi justificate prin influenţă sau contact și reiterează premisele europocentrice ale disciplinei comparate. Cu toate că se delimitează de această metodă, în toată argumentaţia lor, Wellek and Warren nu sugerează, însă, nici un exemplu de studiu comparativ posibil în afara literaturilor europene şi a celei americane; în ciuda argumentelor pentru cercetarea integrală a literaturii, Asia, Africa sau America de Sud nu sunt încorporate în modelul cultural al lui Wellek și Warren.

Militând pentru deschiderea completă a literaturii comparate, atât din punct de vedere geografic, cât şi istoric şi teoretic, René Etiemble va critica europocentrismul acestei perspective: „Wellek şi Warren oferă, în cel mai bun caz, *o* teorie literară, aceea a micii lor lumi, o fărâmă provincială."[3] (Etiemble 1974, 10)Începând cu anii 1960, Etiemble face o profesiune de credinţă din revendicarea, pe un ton categoric, a egalităţii tuturor literaturilor neeuropene cu cele europene, constituite deja în repere canonice. În manieră condescendentă şi părtinitoare, literaturile din afara Europei au fost numite, timp îndelungat, „mici", „minore" sau „marginale", fără ca încărcătura ideologizantă a acestor adjective să fie sesizată sau combătută până în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Discriminările acestea nu s-au făcut pe criterii estetice, ci mai degrabă ideologice, și reflectă un mod de gândire care plasează Europa într-un centru referenţial, în vârful unei ierarhii prestabilite şi inflexibile.[4] Etiemble protestează în toate polemicile sale împotriva unei asemenea grile valorice, propunând ceea ce Adrian Marino a numit un „comparatism militant", „combativ", actual (1982, 13), ce condamnă statutul privilegiat al literaturilor vest-europene și mitul superiorității culturale a Occidentului. Intransigenţa cu care Etiemble acuză prejudecata superiorităţii culturilor occidentale şi cerinţele pe care le formulează cu privire la profilul intelectual al comparatistului (o vocaţie enciclopedică, după modelul lui Diderot, și cunoașterea mai multor limbi străine, printre care recomandă cel puţin o limbă orientală, el însuşi fiind un prestigios sinolog) au atras critici care au subliniat elitismul programului său (Wellek 1965, 335; Levin 1968, 12). Programul lui Etiemble vizează căutarea unor „imagini prezervate în toate civilizaţiile, toate limbile, constituind ceva similar invarianţilor imaginaţiei umane" (Etiemble 1966, 50). Suma acestor invarianți ar constitui fundamentul pentru elaborarea unei teorii a literaturii, bazată pe exemple, concepţii şi noţiuni din toate tradiţiile literare ale lumii. În viziunea lui Etiemble, o astfel de metodă demonstrează existenţa similitudinilor între culturi dintre cele mai diverse și conduce la o mai profundă înţelegere a naturii umane.

[3]Toate traducerile din acest text îmi aparţin, cu excepţia situaţiilor în care este menţionat un alt traducător.

[4]Chiar și termenii geografici precum „Orientul Apropiat", „Orientul Mijlociu", „Orientul Îndepărtat", „Extremul Orient" sunt relaționali, referentul fiind Europa. Înșiși comparatiștii din Asia de Est au preluat acești termeni convenționali, referindu-se la propria arie culturală prin „Est", în ciuda faptului că, în propriile reprezentări cartografice, Asia de Est se situează în centru, Europa la vest, iar America la est. Aceasta demonstrează puterea cu care limbajul conceptual european se impune și în afara continentului, o formă de influenţă pe care unii au criticat-o drept imperialism cultural (Yokota-Murakami 1998, 175).

Principiul incluziunii totalizatoare, așa cum a fost promovat de către René Etiemble, definește azi în mod incontestabil spiritul disciplinei. Deconstructivismul, postmodernismul, studiile postcoloniale au evidențiat nu numai tensiunile dintre centru (situat în Occident) și periferii, ci și premisele problematice pe care a fost construit conceptul de centru. În același timp în care a fost deconstruită relația centru-margine, însă, conceperea literaturii universale ca suma tuturor literaturilor naționale, din toate epocile, a dat naștere unor forme acute de anxietate cauzate de volumul uriaș de citit, dificultățile lingvistice și diferențele culturale (Damrosch 2003, 4; Moretti 2013, 45). Răspunsurile recente la aceste anxietăți pot fi rezumate de ideea că literatura universală nu este doar suma tuturor literaturilor lumii, ci, în primul rând, un mod de lectură și de interpretare. David Damrosch (2003, 4-6) respinge ideea că literatura universală este suma inertă a canoanelor literare naționale și propune înțelegerea literaturii ca pe un mod de circulație a operelor literare dincolo de contextul lor de origine, lingvistic și cultural. Pentru Damrosch, universalitatea nu este o trăsătură imanentă operei literare, ci este condiționată de contextele extra-naționale în care opera este citită și interpretată. Franco Moretti opune hermeneuticii (eng. „close reading") analize panoramice de fenomene literare, un mod de a citi și de a cunoaște teoretizat ca lectură de la distanță (eng. „distant reading"). Literatura universală, susține Moretti, nu mai poate fi compatibilă cu lectura aplicată pe text, care predispune inevitabil comparatistul și teoreticianul literar la lectura unui număr extrem de limitat de texte, consolidând perpetuu canonul. Aceste teoretizări recente ale conceptului de literatură universală resping însă tocmai ideea de canon literar, pentru că nu dă seama de fenomene mult mai largi, mai complexe. Respingerea canonului europocentric, pe modelul ilustrat de *Mimesisul* lui Erich Auerbach (2000), echivalează astăzi, în disciplina literaturii comparate și a teoriei literare, cu respingerea europocentrismului.

Critica europocentrismului

Conceptul de *orientalism*, formulat de Edward Said în 1978, a influențat major felul în care înțelegem azi relațiile de putere dintre centru și margine în literatura comparată și în alte discipline. Said argumentează că imaginile eronate pe care intelectualii europeni și americani le-au creat despre Orient (identificat cu Estul sau Asia) trebuie înțelese în contextul relațiilor imperiale, ca instrumente care au facilitat şi justificat colonialismul şi imperialismul politic şi cultural. Orientul a fost astfel „orientalizat" (Said 2003, 5) – alienat, exotizat, stereotipizat și deformat, fără a fi înțeles în mod autentic. Ideea inferiorității culturilor asiatice față de cele europene a constituit însăși premisa pentru situarea Orientului în margine față de centrul referențial reprezentat de cultura occidentală.

Pledoariile pentru integrarea literaturilor orientale în studiile de literatură comparată din a doua jumătate a secolului al XX-lea nu au anulat însă situarea canonică a Occidentului în centru și orientalizarea literaturilor asiatice. Tendința predominantă este de a explica fenomene literare neeuropene prin termeni teoretici care au originat și au făcut istorie în spațiul cultural al Europei. Astfel, metalimbajul literaturii comparate perpetuează ideologia supremaţiei Occidentului, pe care îl instituie ca etalon, ca în următoarea comparație:

> „Teatrul din China nu are nimic comparabil cu marile piese ale literaturilor europene. Îi lipseşte orice idee de tragedie; este limitată de o moralitate convențională a recompensei şi a pedepsei care produce ocazional melodramă, dar împiedică de fapt dezvoltarea conflictului tragic." (Hightower 1953, 120)

Prin raportare la paradigma europeană, teatrul chinez apare ca o sumă de carențe, perspectivă ce neagă individualitatea și coerența fiecărui sistem literar, cu logica lui internă și autonomă. Comparația poate servi drept instrument euristic, facilitând înțelegerea alterității, dar nu ar trebui să instituie ierarhii valorice.

Exemplul citat sugerează și că nevoia de confirmare a supremației literaturilor occidentale instituie particularul drept universal. Aspectul acesta este vizibil în studiile comparate de teorie literară, în felul în care sunt impuse definiţiile europene pentru genurile şi speciile literare din alte sfere culturale. Un scop declarat al literaturii comparate este să ducă la configurarea unei teorii a literaturii în totalitatea ei, şi, în acest context, studiile transcivilizaționale (Est-Vest) au meritul de a face corelaţii între concepte şi teorii din tradiţii literare distincte. Este problematică, însă, echivalarea de termeni originaţi în paradigme culturale diferite. Comparatistul riscă să proclame drept universal și valid noțiunile care îi sunt familiare, decontextualizându-le, separându-le de circumstanțele culturale și istorice care le-au produs. Niponologul și comparatistul Earl Miner notează că însăși concepţia despre literatură diferă în Occident şi Extremul-Orient, făcând noțiunile de teorie literară neomologabile. În timp ce cultura europeană a privilegiat în definiţia literaturii conceptul de ficţiune, în culturile Asiei de Est, literatura este factuală, bazată pe adevăr (Miner 1990b, 59). O posibilă explicaţie este însăşi originea sistemelor literare: în Vest emerge din teatru, care este în mod evident ficţional (presupune reprezentare prin jocul actorilor), iar în Est – din liric şi naraţiune istorică – ambele considerate în tradiția literară chineză și coreeană expresia directă a autorului, fără mijlocirea aşa-numiţilor „eu liric" sau „narator" (Miner 1990a, 30). Apoi, concepte precum *epic, liric* şi *dramatic* acoperă realităţi inegale, pentru că diversitatea speciilor şi a formelor pe care le includ creează peisaje literare neomologabile. De pildă, nu putem pune semn de egalitate între jurnalul intim şi *zuihitsu* (lit. „urmând pensula"), variantă niponă a jurnalului intim, în care notaţiile se fac la întâmplare, fără o direcţie premeditată şi fără ordine cronologică (un reprezentant al genului ar fi *Însemnări de căpătâi*, de Sei Shōnagon). Romanul cavaleresc se leagă de un anumit tip de societate medievală şi de un cod de comportament social bine-definit, dar aplicabil numai pentru Europa. De asemenea, definiţia dramei, sintetizată pe baza exemplelor occidentale, nu este suficient de încăpătoare pentru a include şi un gen dramatic precum *zájù*, specie chineză polimorfă, ce include cântece, dans, muzică, elemente de comedie şi acrobatică. Aceste diferențe trebuie abordate de către comparatist cu multă precauție, pentru a evita greşeala, de factură orientalistă, de a suprapune moduri occidentale de interpretare şi comprehensiune acolo unde sunt adecvate doar concepte analitice specifice acelei literaturi:

> „Deşi amestecul tragicului cu comicul este un fenomen modern relativ recent în literatura occidentală, este parte a tradiţiei teatrale japoneze. Atât în tragedii, cât şi în comedii, teatrul japonez combină ocolişuri şi crescendouri. S-ar părea, prin urmare, că aceste concepte occidentale de tragedie şi comedie nu sunt întotdeauna aplicabile la literatura niponă. Întrucât a devenit clar faptul că noţiunile literare sunt limitate cultural, comparatiştii japonezi au grijă cum folosesc conceptele occidentale de genuri literare, pentru a evita învinuirile de europocentrism." (Ohsawa 2000, 44)

Termenii teoretici nu sunt universali, ci sunt construcţii culturale, legate de contextul care le-a produs. Pentru evitarea generalizărilor şi a distorsionărilor de reprezentare în studiile comparate transcivilizaţionale, este necesară analiza cât mai complexă a contextelor care au generat un concept teoretic sau o operă literară și încadrarea acestora într-o tradiție literară bine definită spațial și temporal.

Contestarea hegemoniei culturale a Occidentului a pus sub semnul întrebării și obiectivul literaturii comparate de a identifica, în culturi diferite, esenţe care definesc natura umană, pentru că esenţialismul porneşte de la definiţiile europene ale valorilor umane şi le impune drept universale. René Etiemble, care a schițat fragmentar în opera sa o teorie a invarianților culturali, propune chiar un limbaj universal, alcătuit pe baza ideogramelor chinezeşti, care să reprezinte suma semnificatelor: oricare dintre locuitorii globului, privind o ideogramă, ar recunoaşte sensul ei şi i-ar atribui semnificantul din limba proprie (Etiemble 1966, 28). Tocmai din cauza ideii că o limbă comună poate desemna exact aceleaşi realităţi pentru vorbitorii din orice cultură, propunerea lui Etiemble şi teoria invarianţilor au fost contestate de criticul japonez Takayuki Yokota-Murakami (1998, 167-172). Citând un fragment din Etiemble în care comparatistul francez elogiază poezia chineză pentru că reprezintă dragostea în imagini pe care un cititor francez le poate asimila cu ușurință, Yokota-Murakami condamnă „formularea imperialistă a «umanității», în care orice se încadrează în paradigma franceză (și, în mare măsură, occidentală) va fi privit ca parte a «naturii umane»" (1998, 168). Demonstrând în studiul său că niciunul dintre termenii prin care este definit în Occident donjuanismul – iubire, dorinţă, sexualitate, moralitate – nu au corespondenţi perfecţi în mentalitatea niponă, pentru că sunt foarte diferite contextele care au creat definiţiile lor curente, Yokota-Murakami concluzionează că universalismul, pretins obiectiv, al literaturii comparate nu este decât o formă deghizată a europocentrismului (Ibid.).

De la periferie spre centru

Chiar și în țările est-asiatice, disciplina literaturii comparate se întemeiază la începutul secolului al XX-lea pe principii europocentrice, prin studii comparate direcţionate invariabil spre Occident, reper valoric absolut, legitimator. Aproprierea teoriilor literare şi culturale vestice în Japonia, China și Coreea a fost una dintre modalităţile de a se situa mai aproape de Occident, prin asimilarea unui limbaj şi a unor metode deja consacrate. Dar în ultimele decenii ale secolului trecut, o reacție la pretinsul universalism al conceptelor și teoriilor europene a fost o mutație spre naționalism și afirmarea identităților naționale, mai cu seamă în contextul teoriilor și studiilor critice la adresa Occidentului (deconstructivism, postmodernism, studii postcoloniale). Naționalismul, notează Adrian Marino, devine astfel ofensiv în raport cu ideea universalității, manifestându-se ca un complex de superioritate și riscând să se transforme într-o „pseudo-universalitate restrictivă" (1975,67). Școala japoneză de literatură comparată, de pildă, militează pentru situarea cu prioritate a literaturii japoneze în contextul culturilor asiatice, de care este legată prin contacte, influențe și unele elemente de tradiție literară comună (cu precădere în spațiul est-asiatic). Dar, în același timp, comparatiștii niponi proclamă Japonia drept centru cultural, sub dirijarea căruia marile culturi ale Asiei trebuie să constituie o forță de rezistență la influența occidentală. Această poziție are rădăcini istorice în epoca Imperiului Japonez din prima jumătate a secolului al XX-lea și a fost criticată ca formă de resurecție a relațiilor coloniale (Yokota-Murakami 1998, 186). Naționalismul cultural și politic a creat și mitul unicității culturii nipone, teoretizat în mediul academic sub forma așa-numitelor studii *nihonjinron* (lit. „teorii despre japonezi"). În această paradigmă, inaplicabilitatea grilelor teoretice şi conceptuale occidentale la literatura japoneză este folosită drept argument al inaccesibilității și, deci, al unicității și superiorităţii culturii japoneze (Yokota-Murakami 1998, 176).

Autoproclamarea Japoniei drept centru reproduce un pattern cultural cu o lungă istorie în Asia de Est: sinocentrismul. Situarea culturii Chinei într-un centru referențial absolut datează din

antichitate și provine din reprezentarea despre univers a Chinei, care se erija în lumea însăși, pe când alteritatea constituia o periferie a popoarelor așa-zis barbare (Lim 2008). Sinocentrismul în literatura comparată a secolului al XX-lea este un ecou al acestei reprezentări, dar și o critică la adresa teoriilor și conceptelor literare ale Occidentului, pe care o parte din comparatiștii chinezi le-au considerat incompatibile cu literatura chineză. Răspunsul acestora la europocentrism a fost sinocentrismul, în timp ce orientalismului i-au opus naționalismul cultural (Yeh 1998, 215-216). Apărarea naționalistă a unei presupuse identități unice, ezoterice a literaturii și culturii chineze s-a intensificat tocmai în contextul aproprierii teoriilor occidentale (deconstrucționism, postcolonialism, postmodernism), din anii 1990 încoace. Aceste teorii critică supremația culturală a Occidentului, relațiile inegale de putere dintre centru și margine și, în același timp, constituie un cadru teoretic de formulare a anxietăților legate de afirmarea unei „autentice" identități chineze, în antiteză cu Vestul. O formă de respingere a ierarhiilor încetățenite, sinocentrismul propune nu doar ideea superiorităţii culturale a Chinei, ci și universalizarea valorilor culturale ale Chinei. Ca răspuns la occidentalism și centrarea canonului literar în spațiul european, China a creat și folosit un tip de discurs despre Vest care creează distanță, detașându-se de Vest, dar în același timp reiterează naționalismul.

Concluzii

Aceste critici la adresa europocentrismului inerent literaturii comparate (și teoriei literare) regândesc, de fapt, relația centru-margine și pun sub semnul întrebării formele deghizate de supremaţie culturală. Reacțiile variază de la reprezentări etnocentrice care privilegiază elementul național în studiile de literatură comparată, la situarea Orientului în mijloc (precum formele de sinocentrism sau de naționalism japonez). O puternică reacție de opoziţie la ideea dominaţiei Occidentului este tendinţa de a situa în centrul literaturii universale Orientul, a cărui diversitate culturală este redusă în imagini stereotipice: Orientul înțelept, spiritual, introvertit, subiectiv (Nakamura 1997, 3). Deși privilegierea Estului inversează ierarhia orientalistă și pare să repare lentila distorsionată prin care au fost privite îndelung marginile, această privilegiere este la fel de imperialistă (Yeh 1998, 217), pentru că reproduce relații istorice tensionate și contestate din cadrul Asiei de Est, precum supremația culturală a Chinei în epoca premodernă sau relațiile coloniale instituite de Japonia în prima jumătate a secolului al XX-lea. Înlocuirea unui centru (Occidentul) cu un altul din Orient sau din oricare altă parte a lumii nu contribuie prin nimic la analiza fenomenului literar în ansamblul său, acea „literatură universală" totalizatoare despre care teoretizează literatura comparată.

BIBLIOGRAPHY

Auerbach, Erich. 2000. *Mimesis : Reprezentarea realităţii în literatura occidental*. Polirom: Iași.

Carré, Jean-Marie. 2009. "Preface to *La Littérature comparée* (1951)." *The Princeton Sourcebook in Comparative Literature: From the European enlightenment to the global present*. Eds. David Damrosch, Natalie Melas, Mbongiseni Buthelezi. Princeton: Princeton University Press. 158-160.

Damrosch, David. 2003. *What Is World Literature?* Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Etiemble, René. 1974. *Essais de littérature (vraiment) générale*. Paris: Éditions Gallimard.

---. 1966. *The Crisis in Comparative Literature*. Translated, and with a Foreword by Herbert Weisinger and Georges Joyaux. East Lansing: Michigan State University Press.

Hightower, James Robert. 1953. "Chinese Literature in the Context of World Literature." *Comparative Literature*, Vol. 5, No. 2 (Spring): 117-124.

Levin, Harry. 1968. "Comparing the Literature." *Yearbook of Comparative and General Literature*, no.17: 5-16.

Lim, Hyung-taek. 2008. "Sinocentrism in East Asia and the Task of Overcoming It." *Sungkyun Journal of East Asian Studies*, Vol. 8, No. 1: 71-87.

Marino, Adrian. 1982. *Etiemble ou Le comparatisme militant*, Paris: Éditions Gallimard.

---. 1975. „Où situer la «littérature universelle»?" *Cahiers roumains d'études littéraires*, no. 3: 64-81.

Miner,Earl. 1990a. *Comparative Poetics. An Intercultural Essay on Theories of Literature*. Princeton: Princeton University Press.

---. 1990b. "Selves and Individuals, Facts and Fictions in Modern Japanese Literature." In *Literary Relations East and West. Selected Essays*. Eds. Jean Toyama, Nobuko Ochner. Vol. 4. Honolulu: University of Hawaii at Manoa.

Moretti, Franco. 2013. *Distant Reading*. London, New York: Verso.

Nakamura, Hajime. 1997. *Orient şi Occident: O istorie comparată a ideilor*. Traducere din limba engleză de Dinu Luca. Bucureşti: Humanitas.

Ohsawa, Yoshihiro. 2000. "Beyond Centrism and Regionalism: Comparative Literature In Japan." *Comparative Literature Worldwide: Issues and Methods*. Ed. Lisa Block de Behar. Vol. 2. Montevideo: ICLA.

Pizer, John. 2012. "Johann Wolfgang von Goethe: Origins and Relevance of *Weltliteratur*." *The Routledge Companion to World Literature*. Eds. Theo D'haen, David Damrosch and Djelal Kadir. London and New York: Routledge. 3-11.

Said, Edward W. 2003. *Orientalism*. London: Penguin Books.

Voia, Vasile. 2016. Literatura comparată la turnanta ultimului secol. Anxietăți, paradigme, metode. București: Univers.

Wellek, René. 1965. "Comparative Literature Today." *Comparative Literature*, Vol. 17, No. 4 (Autumn), pp. 325-337.

Wellek, René, and Austin Warren. 1956. *Theory of Literature*. Third edition. New York: Harcourt, Brace & World.

Yeh, Michelle. 1998. "International Theory and the Transnational Critic: China in the Age of Multiculturalism." *Boundary 2*, Vol. 25, No. 3, Modern Chinese Literary and Cultural Studies in the Age of Theory: Reimagining a Field (Autumn): 193-222.

Yokota-Murakami, Takayuki. 1998. *Don Juan East/West. On the Problematics of Comparative Literature*. New York: State University of New York Press.